

DVIKALBIŲ ŽODYNŲ LEIDYBA LIETUVOJE (1990–2010)

LINA GAIŽAUSKAITĖ

Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: Lina.Gaizauskaite@kf.stud.vu.lt

Straipsnyje nagrinėjama dvikalbių žodynų leidybos padėtis Lietuvoje 1990–2010 m. Šios temos mokslinių tyrimų, kuriuose būtų tirta minėto periodo dvikalbių žodynų leidyba, nėra. Remiantis anketinės apklausos būdu surinktais duomenimis bei mokslinės ir statistinės literatūros analize, atskleista dvikalbių žodynų raidos Lietuvoje ir šiuolaikinės jų paklausos situacija, taip pat bandoma prognozuoti popierinių dvikalbių žodynų ateitis skaitmeninėje leksikografijoje. Prieita prie išvados, jog populiarėjant skaitmeniniams dvikalbiams žodynams, tradicinės laikmenos žodynų naudojimas mažta, todėl ateityje šalia ypač didelio skaičiaus naujojo formato dvikalbių žodynų popieriniai žodynai bus leidžiami kur kas mažesniais tiražais.

Reikšminiai žodžiai: dvikalbiai žodynai, popierinė leksikografija, skaitmeniniai dvikalbiai žodynai, dvikalbių žodynų leidyba.

Nepaisant pavienių darbų, šiuolaikiniai dvikalbiai žodynai kaip leidybos produktas nėra išsamiau tyrinėti, todėl aktualu pažvelgti į tokių žodynų šiandienos leidybos situaciją Lietuvoje. Skaitmeninant dvikalbius žodynus kyla grėsmė popierinių žodynų naudojimui, o ištyrus šiandienos dvikalbių žodynų pasiūlos struktūrą bei įvertinus jų paklausos dydį, įmanoma numatyti tiek popierinio, tiek skaitmeninio dvikalbio žodyno ateitį. Tai aktualu leidykloms, leidžiančioms tokio pobūdžio leidinius. Šio straipsnio tikslas – trumpai apžvelgus dvikalbių žodynų leidybos Lietuvoje raidą, iširti šių žodynų 1990–2010 metų leidybos

ypatumus, įvertinti šiandienės jų pasiūlos ir paklausos santykį.

Po Nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. Lietuvoje pradėtos kurti savarankiškos leksikografijos mokslo tradicijos: anksčiau dvikalbiai žodynai buvo rengiami ir leidžiami pagal Sovietų Sąjungoje nusistovėjusias nuostatas, užsienio kalbas traktuojant tik kaip mokslo darbams reikalingą priemonę, neigiant jų komunikacinę prasmę, o nepriklausomybės laikotarpiu Lietuvos leksikografai pradėjo atsižvelgti į kokybiškai vykdančių leksikografinę veiklą kitų šalių patirtį. Po 1990-ųjų pradėta sudarinėti įvairesnių užsienio kalbų žodynų. Chronologinės šio

straipsnio tyrimo ribos – 1990–2010 metai. 2011-iejį tyrimo akiratį nepateko todėl, kad ne visi tų metų leidybos rezultatai pateikti leidybos statistikoje, todėl patikimos analizės nebuvo įmanoma padaryti.

Lietuvoje dvikalbių žodynų sudarymo, leidybos problemos nagrinėtos tik keliuose pavieniuose darbuose: dvikalbių žodynų megastruktūros, makrostruktūros ir mikrostruktūros ypatumus monografijoje ir keliuose straipsniuose aptarė leksikografė Danguolė Melnikienė [5; 6], kalbininkė Evalda Jakaitienė parengė istorinę visų žodynų (tarp jų ir dvikalbių) istorinės raidos apžvalgą [2], kelis leidinius teoriniais ir praktiniais leksikografijos klausimais. Kiti kalbininkai – Algirdas Sabaliauskas [12], Antanas Balašaitis, Olegas Poliakovas [11], Jurgita Mikielionienė [7] ir kt. – yra parašę straipsnių bei apžvalgiųjų darbų senųjų žodynų sudarymo, istorijos, naujosios skaitmeninės žodynų leidybos tematika. Dvikalbiai žodynai lingvistiniu požiūriu analizuoti keliuose bakalauro ir magistro darbuose (Oksanos Volkovos „Dvikalbiai žodynai mokymo ir mokymosi procese“, 2006; Agnės Juodžiukynienės „Dvikalbių ir mokomųjų žodynų struktūros ypatumai bei jų vaidmuo mokymo procese“, 2011), bet leidybos aspektu šie žodynai apskritai nebuvo tirti. Yra paskelbta darbų tik bendrųjų ir specialiųjų dvikalbių žodynų tema kalbiniu aspektu. Rengiant straipsnį naudotasi apžvalginiais D. Melnikienės bei E. Jakaitienės darbais. Svarbiu šiam tyrimui šaltiniu laikytini Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos suvestinio katalogo (LIBIS) duomenys [4], kuriais

remiantis sudaryta 1990–2010 m. dvikalbių žodynų leidybos statistika.

DVIKALBIO ŽODYNO SAMPRATA IR LEIDYBOS RAIDA LIETUVOJE

Žodynų rengimas trunka jau keletą tūkstančių metų. Terminas „žodynas“ (lot. *dictionarium*) pirmą kartą pavartotas maždaug XIII a. dabartinėje Italijoje. Anglai šią sąvoką pirmąkart pavartojo XVI a. vadovėlyje *The pilgrimage of perfection* (1526), parašytame vienuolio Williama Bonde'o.

Lietuvoje žodyno sąvoka lietuviškai pradėta vartoti palyginti neseniai. Lietuviško termino nevartojo ne tik pirmojo lietuvių kalbos žodyno autorius Konstantinas Sirvydas, bet ir vėlesni žodynininkai. Pirmasis žodyno sąvoką paminėjo XIX a. švietėjas Jurgis Ambraziejus Pabrėža. Pirmą kartą žodyno sąvoka spausdintinio leidinio viršelyje pasirodė 1894 m. Mykolo Miežinio *Lietuviškai-latviškai-lenkiškai-rusiškame žodyne* [12]. Tačiau iki šiol neturime ne tik visuotinai priimtą dvikalbio žodyno sampratą, bet ir apskritai tikslaus žodyno apibrėžimo. Tai galėtų būtų siejama su įvairios praktinės leksikografijos plėtote. Problemą ryškina ir naujų technologijų taikymas informacinėje veikloje – spartus elektroninių žodynų plitimas priartino juos prie įvairaus tipo informacinių leidinių, kurie anksčiau visai nebuvo laikomi žodynais: rubrikatorių, klasifikatorių ir pan.

Leksikografas Tadeusz Piotrowskis išskiria komunikaciją, kaip vieną pagrindinių dvikalbio žodyno funkcijų, tvirtindamas, jog žodynas yra pagalbininkas jo naudotojui,

turint nepakankamai kitos kalbos žinių tam tikrai veiklai (pavyzdžiui, vertimui), taip pat esant poreikiui bendrauti užsienio kalba ar siekiant tapti daugiakalbiu kitose srityse (naudojantis kitos kalbos literatūra, dirbant mokslinį darbą, komercinėje veikloje ir pan.) [10]. Šiuo atveju pabrėžiamas ne tik komunikacinis dvikalbio žodyno aspektas, bet ir jo, kaip tam tikro darbo sudedamosios dalies, vartoseną.

Panašų dvikalbio žodyno sąvokos variantą pateikė D. Melnikienė: „<...> dvikalbiu žodynu vadinamas toks leksikografinis darbas, kuriame pagrindinės kalbos K1 žodžiai ir posakiai yra perteikiami verčiamosios kalbos K2 žodžiais bei posakiais siekiant užtikrinti komunikaciją tarp dviejų bendruomenių, kalbančių skirtingomis kalbomis“ [5, 89]. Svarbus ne tik dviejų kalbų sugretinimas, bet ir motyvacinis veiksnys, kuriuo siekiama dviejų skirtingai kalbančių žmonių bendravimo. Mat ne visi žodynai, kuriuose kairiosios žodyno pusės žodžiai ir dešinėsios žodyno pusės žodžiai yra pateikti dviem skirtingomis kalbomis, gali būti laikomi dvikalbiais. Tokia savybė būdinga ir pusiau dvikalbiams žodynams (iš esmės laikomiems vienakalbiais), nes „juose ryškiai pasireiškia disproporcija tarp pagrindinės ir verčiamosios kalbos“ [5, 89]. Tokio tipo žodynuose viena iš kalbų vartojama kaip priemonė, leidžianti kalbėti apie antrąją kalbą. Prie dvikalbių žodynų būtų netikslu priskirti ir sudvikalbintus vienakalbius žodynus, kuriuose visas turinys, t. y. žodžių visuma, pateikiama užsienio kalba, o į gimtąją kalbą išverčiami vos keli žodžiai (pavyzdžiui, leidyklos „Alma littera“

1999 m. išleistas *Anglų kalbos mokomasis žodynas su lietuviška žodžių rodykle*). Taigi apibrėžiant dvikalbio žodyno sąvoką svarbu išskirti šiuos aspektus:

- viename leksikografiniame darbe gretinamos dvi kalbos;
- dvikalbiame žodyne turi būti aiškus perėjimas nuo vieno leksinio kodo prie kito (minėtas K1→K2 procesas);
- dviejų skirtingomis kalbomis kalbančių žmonių bendravimo poreikis, į pagalbą pasitelkiant dvikalbį žodyną.

Kaip pažymi E. Jakaitienė, žodynas tradiciškai nebelaikomas knyga, kokia buvo ligi šiol, „šiandien tai ne tik knygos, bet ir kompiuterinės laikmenos, ir elektroninės duomenų bazės bei bankai, kur pateikiami natūralios ar dirbtinės kalbos vienetų, paaiškintų ir išdėstytų tam tikra tvarka (abėcėline ar sisteminė), rinkiniai“ [2, 7]. Taigi šiuo metu „popieriniams“ žodynams konkuruojant su elektroniniais, būtų netikslu žodyną apibrėžti kaip „popierinę knygą“. Kitaip sakant „dvikalbio žodyno“ kaip ir „žodyno“ apibrėžtį reikėtų suvokti kur kas plačiau. Taigi, galima teigti, kad dvikalbis žodynas – popierinio ar skaitmeninio formato kūrinys, kuriame vienos kalbos žodžiai aiškinami kitos kalbos atitikmenimis.

Lietuvoje leksikografijos istorija prasidėjo nuo Konstantino Sirvydo apie 1620 m. išleisto trikalbio lenkų–lotynų–lietuvių kalbų žodyno. Jis buvo pakartotas dar penkis kartus (1631, 1642, 1677, 1713, 1979). Šiuo žodynu rėmėsi daugelis vėlesnių žodynų autorių Lietuvoje, jis turėjo didžiulę įtaką visai lietuvių leksikografijos raidai. Iki XIX a.

pabaigos tai buvo vienintelis spausdintinis leksikografijos veikalas Didžiojoje Lietuvoje.

Tuo metu Mažojoje Lietuvoje besivystantys tautų tarpusavio santykiai taip pat skatino rengti dvikalbius žodynus. 1674–1675 metais buvo sudarytas dviejų dalių vokiečių–lietuvių kalbų žodynas „Clavis Germanico-Lithvana“ (manoma, kunigo Fridricho Pretorijaus) bei XVII a. pradžioje (1713–1744) nežinomo autoriaus „Lexicon Lithuanicum“ (maždaug 7200 lietuviškų žodžių). Tai buvo pirmieji dvikalbiai žodynai, tačiau abu jie nebuvo išleisti iki pat XX a. pabaigos (išspausdinti 1987 m. ir 1995–1997 m.).

Lietuvių kalbos žodynų itin prireikė Halės ir Karaliaučiaus universitetuose įsteigus lietuvių kalbos seminarus, kuriuose būsimi kunigai ir pedagogai turėjo išmokti lietuvių kalbos. Būtent tokiai paskirčiai 1730 m. išleistas Fridricho Vilhelmo Hako *Vocabularium Lithuanico-Germanicum et Germanico-Lithuanicum*. Šis žodynas buvo reikšmingiausias Halės universiteto priežiūroje išleistas leidinys ir pirmasis spausdintinis Mažosios Lietuvos lietuvių leksikografų kūrinys. Žodyną išspausdino nedidelė Stephano Orbano ir Johanno Justino Gebauerio spaustuvė, veikusi tik 1729–1730 m. ir 1735–1738 m. Nors žodynas nėra didelis (apie 4000 žodžių) ir apima daugiausia religinę leksiką, tačiau juo naudojosi vėlesni žodynų autoriai, į savo darbus įtraukdami F. V. Hako pateikiamus žodžius.

Kur kas stambesnis leksikografijos veikalas *Littauisch-Deutsches und Deutsch-Littauisches Lexicon* pasirodė 1747 m. Kara-

liaučiuje, parengtas lietuvių kalbos tyrinėtojo Pilypo Ruigio. Tai svarbus lietuvių leksikografijos darbas, turėjęs įtakos tiek žodynų leidybos raidai, tiek visos literatūrinės kalbos vystymuisi. Kaip ir F. V. Hako žodynas, jis buvo gana retas ir jį įsigyti buvo gana sunku. F. V. Hako, P. Ruigio žodynais prekiauta tiek aukcionuose, tiek vienoje svarbesnių prekybos įmonių – Hartungų spaustuvėje-knygyne. Hartungų įmonė P. Ruigio žodyną ir išspausdino. XVII–XIX a. buvo parašyta ir daugiau rankraštinių dvikalbių žodynų, tačiau jie nebuvo išspausdinti ir lietuvių leksikografijoje paliko menką pėdsaką.

Reikšmingiausias XIX a. antrosios pusės žodynas buvo dviejų dalių *Lietuvių kalbos žodynas*, parengtas Mažosios Lietuvos spaudos darbuotojo, kalbininko, žodynininko Frydricho Kuršaičio. Pirmasis žodyno tomas pasirodė 1870 m., antrasis – 1874 m. Jie apėmė vokiečių–lietuvių kalbų leksiką, lietuvių–vokiečių kalbų dalis išleista 1883 m. Lyginant su ankstesniaisiais, mokslo reiklams skirtais žodynais, F. Kuršaičio darbas pasižymi gausne lietuvių liaudies leksika ir frazeologija, visi žodžiai sukirčiuoti, jame laikytasi įprastinės žodžių pateikimo tvarkos, todėl žodynu buvo labai paprasta naudotis [1; 2, 87]. Visus žodynus išleido Halės našlaičių namų knygynas, veikęs nuo 1698 m. Taigi, XVIII–XIX a. lietuvių leksikografijos raidoje daugiausia tuo metu sudarytų ir išleistų žodynų buvo dvikalbių, apimančių iš esmės tik kelias populiariausias užsienio kalbas (lenkų, lotynų, rusų, vokiečių).

Pirmieji dideli dvikalbiai žodynai Lietuvoje išleisti tik po Nepriklausomybės

paskelbimo 1918 m. Svarbesni: Jurgio Šlapelio *Lenkiškai lietuviškas žodynas* (1929), Kazimiero Jokanto *Lotyniškai–lietuviškas žodynas* (1936), Broniaus Sereiskio *Lietuviškai–rusiškas žodynas* (1933). Juos išleido pavieniai leidėjai (Antanas Lapinas ir Grigorijus Volfas, Marija Šlapelienė ir kt.). Ir nors šių žodynų apimtis siekė apie 1000 puslapių, jų tiražas buvo tik kiek daugiau nei porą tūkstančių egzempliorių.

Nacių okupacijos metais (1941–1945) Lietuvoje buvo jaučiamas itin didelis žodynų ir pasikalbėjimo knygučių trūkumas, todėl jie spausdinti gana dideliais tiražais (vidutinis tokio pobūdžio leidinių tiražas siekė apie 30 tūkst. egzempliorių) [3]. Svarbiu to laikotarpio žodynų leidybos centru buvo tapę Šiauliai, kur „Žiedo“ leidyklos-knygyno vadovo Felikso Maksvyčio rūpesčiu, bendradarbiaujant su nedidele „Astros“ spaustuve, išleisti keli lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodynai (minėtini bifunkciniai Alfonso Šešplaukio–Tyrulio žodynai). Nemažai leidinių išleido ir Valstybinė leidykla Kaune. Nors žinyniniai leidiniai (žodynai, pasikalbėjimų knygutės) sudarė apie 8 proc. visų leidinių, tokio pobūdžio literatūra buvo labai paklausi.

Lietuvą prijungus prie Sovietų Sąjungos, vienareikšmiškai vertinti to laikotarpio dvikalbių žodynų leidybą sunku. Viena vertus, po Nepriklausomybės praradimo pastebima, kad smarkiai daugėja leksikografijos darbų. Maždaug septintajame dešimtmetyje sparčiai leisti vidutinės ir didelės apimties bendrieji žodynai, tokie kaip Chaimo Lemcheno *Rusų–lietuvių kalbų žodynas* (pirmoji laida

1949 m., antroji – 1955 m.), Antano Lyberio *Lietuvių–rusų kalbų žodynas* (1962 ir 1971 m.), Dovydo Šlapoberskio *Vokiečių–lietuvių kalbų žodynas* (1954 ir 1963 m.), Broniaus Piesarsko, Broniaus Svecevičiaus *Lietuvių–anglų kalbų žodynas* (1969 ir 1979 m.), Elenos Juškienės, Marijos Katilienės, Kunigundos Kaziūnienės *Prancūzų–lietuvių kalbų žodynas* (1957 ir 1976 m.) bei kiti. Vėliau daugelis žodynų buvo papildyti ir perleisti kelis kartus.

Būtina pažymėti, jog sovietmečiu leistų dvikalbių žodynų tiražai, palyginti su šių dienų tiražais, buvo labai dideli: vidutinis žodyno tiražas siekė maždaug 35 tūkst. egzempliorių. Tačiau milžiniški tiražai turėjo ir neigiamos įtakos: vidutinio tiražo žodynas buvo pardavinėjamas keletą dešimtmečių, todėl per tokį ilgą laiko tarpą žodynas pasendavo ir prarasdavo informacinę vertę.

Kalbant apie to laikotarpio dvikalbius žodynus leidusias leidyklas, verta paminėti kelias jų. 1940–1941 m. Lietuvoje veikusi Lietuvos valstybinė leidykla (1942 m. perkelta į Maskvą) prie dvikalbių žodynų leidybos prisidėjo keliais stambesniais monofunkciniais bei bifunkciniais lenkų–lietuvių kalbų žodynais. Vėliau vietoj šios leidyklos įsteigtos keturios kitos leidyklos: Valstybinė grožinės literatūros leidykla (nuo 1965 m. Valstybinė „Vagos“ leidykla, nuo 1994 m. – leidykla „Vaga“), Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla (nuo 1964 m. „Minties“ leidykla), Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla (dabartinė „Šviesos“ leidykla), Enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla (po kelių pertvarkymų,

sujungus su „Mokslo“ leidykla – dabartinis Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras). Pastarosios keturios leidyklos gana aktyviai leido tiek siauresnius dvikalbius žodynėlius mokykloms, tiek didelės apimties žodynus rusų, prancūzų, anglų, vokiečių, lotynų kalbomis. Nors sovietmečiu leidyklų, leidžiančių tiek grožinę, tiek mokslinę, informacinę literatūrą, buvo nedaug, jos gana aktyviai ir produktyviai vykdė leksikografinių darbų leidybą, plėtė dvikalbių žodynų pasiūlą Lietuvoje. 1990 metais Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę prasidėjo savarankiškas žodynų leidybos etapas, tačiau dar beveik visą dešimtmetį buvo leidžiamos pakartotinės sovietinių dvikalbių žodynų laidos.

DVIKALBIŲ ŽODYNŲ 1990–2010 METŲ LEIDYBOS LIETUVOJE ANALIZĖ

Bendruosiuose dvikalbiuose žodynuose fiksuojama platesnio vartojimo leksika, apimanti įvairias gyvenimo sritis, dėl to bendrieji žodynai kur kas dažniau nei specialieji dvikalbiai žodynai pasitelkiami kaip komunikacinė priemonė. Antra, specialieji dvikalbiai žodynai paprastai leidžiami ma-

žesniais tiražais, nedidelės apimties (išskyrus mokslo poreikiams skirtus) tam tikrai siaurai tikslinei grupei, todėl jie didelio poveikio šalies mastu neturi ir ypač svarbia leksikografinės spaudos dalimi nelaikomi. Specialieji dvikalbiai žodynai dažniausiai leidžiami iš anksto nustačius poreikį – paprastai tai būna užsakomieji leidimai ar leidyba, finansuota įvairių institucijų, kurioms reikia konkretaus skaičiaus tokio pobūdžio žodynų.

Nagrinėjama 1990–2010 m. laikotarpį reikia vertinti atsizvelgiant į tų metų leidybos situaciją. Kaip minėta, pirmaisiais metais nauji dvikalbiai žodynai nebuvo sudaromi, visuomenei leidžiamos tik pakartotinės sovietinio laikotarpio žodynų laidos. Naujajį kokybišką etapą pradėjo pagal šiuolaikinės leksikografijos nuostatas parengti dvikalbiai žodynai. Šią situaciją iliustruoja 1 lentelė, kurioje pateikti 1990–2010 m. dvikalbių žodynų leidybos periodai, remiantis D. Melnikienės dvikalbių žodynų leidimo klasifikacija [6, 26]. Taigi šis laikotarpis suskirstytas į keturis etapus, apimančius savarankiškos lietuviškosios dvikalbių žodynų leidybos pradžią, leksikografijos darbų kaitos

1 lentelė. Dvikalbių žodynų leidyba Lietuvoje 1990–2010 m.

Periodas	Bendrujų dvikalbių žodynų skaičius (pavadinimais)	Procentais naujų žodynų
1990–1995	21+12* (33)	63,6
1996–2000	39+17* (56)	70
2001–2006	88+26* (114)	77
2007–2010	34+12* (46)	73,9
Iš viso	182+67* (249)	73,1

Šaltinis: sudaryta remiantis Lietuvos integralios bibliotekų informacijos sistemos (LIBIS) suvestiniu katalogu. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

periodus, paskutiniuosius – intensyviausius ir produktyviausius – metus. Žvaigždute (*) pažymėti skaičiai rodo ne naujai, o pakartotinai išleistus dvikalbius žodynus.

Kaip matyti iš pirmoje lentelėje pateiktų duomenų, pirmuoju etapu išleisti 33 pavadinimų dvikalbiai žodynai, iš kurių apie trečdalis (12 pavad.) yra sovietmečiu sudarytų žodynų pakartotinės laidos (pavyzdžiui, antrąkart leisti *Lietuvių–vokiečių* ir *Lietuvių–prancūzų* kalbų žodynai), 63,6 proc. – naujai sudaryti. Šiuo etapu šalia didelės apimties perleidžiamų senųjų sovietmečio anglų–lietuvių, lotynų–lietuvių, lietuvių–vokiečių dvikalbių žodynų, išleidžiama ir naujų, didelių dvikalbių žodynų (minėtini 799 puslapių *Anglų–lietuvių, lietuvių–anglų kalbų žodynas* bei 749 puslapių *Italų–lietuvių kalbos žodynas*). Nors tuo laiku dvikalbių žodynų leidybos tendencijos nedaug skyrėsi nuo paskutiniųjų okupacijos metų leidybos realijų, tačiau, atsižvelgus į nemažą visuomenės gyvenimo pokytį, pastebimas gana nedidelis, palyginti su sovietmečiu, vidutinis dvikalbių žodynų tiražas (apie 3 500 egzempliorių).

Panaši situacija susiklostė ir 1989 m. Lenkijoje. Jau 1990 m. čia šalia kelių valstybinių leidyklų ėmė kurtis naujos leidybos įmonės, kurios pradėjo leisti gausybę įvairių žodynų: mokomųjų, specialiųjų, dvikalbių monofunkcinių ir bifunkcinių žodynų, gretinusių daugiausia anglų ir lenkų kalbas, tačiau nepamirštos ir kitos Vakarų šalių kalbos: prancūzų, vokiečių, ispanų [13]. Lenkijoje dvikalbių ir apskritai visų žodynų leidyba nuosekliai augo. Be to, į lenkišku

žodynų rinką dažnai patekdavo ir užsienyje leisti žodynai, todėl nemažas žodynų poreikis buvo patenkinamas.

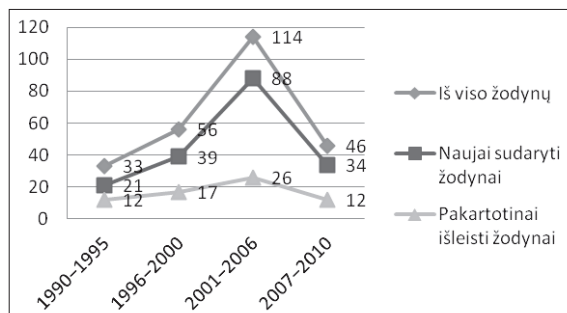
Antruoju, 1996–2000 metų, etapu Lietuvoje buvo išleista jau daugiau nei pusė šimto dvikalbių žodynų (56). Perleidžiamų senų žodynų skaičius, nors ir didesnis negu ankstesniu etapu, tačiau procentiškai naujai sudaryti dvikalbiai žodynai akivaizdžiai pirmavo. Pats iškiliausias šio tarpsnio veikalas – Broniaus Piesarsko *Didysis anglų–lietuvių kalbų žodynas*, perleistas 1998 metais. Iš kitų žodynų jis išsiskiria savo apimtimi – žodyne pateikta 100 tūkst. anglų kalbos žodžių ir posakių, jis patobulintas naujesne leksika, panaikinti nebevartojami seni žodžiai. Ypač svarbu paminėti, jog šiuo etapu 1999 m. išleistas pirmasis skaitmeninis dvikalbis žodynas – *Lietuvių–anglų–lietuvių, lietuvių–vokiečių–lietuvių kalbų kompiuterinis žodynas WinLED*. Naujo formato žodyno pasirodymas žymi skaitmeninių dvikalbių žodynų leidybos pradžią ir yra reikšmingas tuo, kad lietuviškoji leksikografija pasuko moderniu, šiuolaikinius standartus ir galimybes atitinkančiu keliu, skaitmeninė leksikografija „radikalčiai pakeitė tradicinės leksikografijos galimybes“ [11].

Pats intensyviausias leidybos etapas apima 2001–2006 m., kai išleista net 114 žodynų. Per šį laikotarpį pasirodė ir pagrindinių Europos kalbų (vokiečių, anglų, prancūzų) naujai sudaryti žodynai ir rečiau Lietuvoje vartojamų kalbų (italų, švedų, norvegų, čekų, latvių) žodynai. Iš viso išleisti 88 naujai sudaryti dvikalbiai žodynai. Po keturiasdešimties metų tarpsnio išleidžiamas

aktyvusis *Didysis lietuvių–prancūzų kalbų žodynas*, parengtas D. Melnikienės. Po trisdešimties metų pertraukos (2006) sudarytas ir išspausdintas naujas nedidelės apimties žodynas, gretinantis prancūzų ir lietuvių kalbas, – *Prancūzų–lietuvių kalbos žodynas* (autorė Irena Janina Balaišienė). Taip pat išleidžiama kompiuterinė šio žodyno versija *Frankonas*. Tarp pakartotinai išleistų žodinių yra ir prieš kelerius metus sudarytų žodinių, pavyzdžiui, B. Piesarsko *Didysis anglų–lietuvių kalbų žodynas*. Toks greitas žodinių perleidimas rodo nemenką visuomenės poreikį ir susidomėjimą dvikalbiais žodynais bei naujų žodinių, gretinančių iki šiol retai įtrauktas kalbas, nemažą paklausą.

Naujausiu etapu (2007–2010) pasirodė 46 pavadinimų žodynai. Nors skaičius nėra didelis palyginti su ankstesniais metais, tačiau reikėtų atsižvelgti į tai, jog šis etapas apima tik trejus metus, o tuo metu išleisti net 34 naujai sudaryti žodynai (73,9 proc. visų leidinių). Atkreiptinas dėmesys, kad

šiuo etapu labai intensyviai leisti skaitmeniniai dvikalbiai žodynai, taip pat pasirodė garsiniai dvikalbių žodinių variantai (jų buvo 12). 2007–2010 m. išleistų dvikalbių žodinių vidutinis tiražas tesiekia apie 2600 egzempliorių, tačiau rikėtų atsižvelgti į intensyvėjantį skaitmeninės dvikalbių žodinių leidybos procesą, dėl kurio mažėjo popierinės leksikografijos naudojimas, o kartu ir jos tiražai. Dvikalbių žodinių leidybos kaitą per pastaruosius dvidešimt metų iliustruoja pirmas paveikslas. Lyginant Lietuvoje šiuo etapu pasirodžiusių dvikalbių žodinių skaičių su kaimyninės Lenkijos dvikalbių žodinių leidyba, galima pabrėžti, jog pastarosios šalies dvikalbė leksikografija yra kur kas gausesnė. 2007–2010 m. Lenkijoje išleista apie 100 dvikalbių žodinių, apimančių tiek bifunkcinius, tiek monofunkcinius žodynus [8]. Žinoma, reikia atsižvelgti ir į abiejų šalių bei knygų rinkų dydžius, tačiau akivaizdu, kad Lenkija šio pobūdžio leidinių leidyba Lietuvą lenkia.



Pav. Dvikalbių žodinių leidybos Lietuvoje kismas 1990–2010 m. (pavadinimais)

Šaltinis: sudaryta remiantis Lietuvos integralios bibliotekų informacijos sistemos (LIBIS) suvestiniu katalogu ir 3 lentele

1990–2010 m. iš viso išleisti 249 bendrieji dvikalbiai žodynai, iš kurių net 181 (73,1 proc.) yra naujai sudaryti, taigi tik apie trečdalis visų žodynų yra perleisti. Trumpai aptarti šiuolaikinių dvikalbių žodynų etapų skaičiai rodo, kad žodynų skaičius yra nemažas ir vartotojas turi galimybę rinktis jam priimtinausią iš keleto panašaus pobūdžio žodynų.

Dvikalbių žodynų kalbinė įvairovė. Bendrųjų dvikalbių žodynų leidybos pasiskirstymą pagal kalbas Lietuvoje iliustruoja antra lentelė.

Pažvelgus į pirmojo 1990–1995 m. etapo skaičius, matyti, kad aiškiai dominuoja dvikalbiai žodynai anglų kalba. Iš viso tuo metu išleisti 33 žodynai, o anglų kalba jie sudaro beveik pusę. Verta pažymėti, kad beveik pusė anglų kalbos žodynų buvo perleisti,

o didžioji jų dalis – net nepataisyti. Naujai išleisti anglų kalbos žodynai dažniausiai skirti mokymuisi, taip pat yra keletas pradžiamoksliams skirtų žodynų. 1990–1995 m. taip pat nemažai išleista vokiečių kalbų žodynų, iš kurių keletas yra sovietmečiu sudarytų žodynų naujos laidos. Kiti žodynai apima tiek populiarnesnes lenkų, prancūzų kalbas, tiek rečiau vartojamas danų, italų, norvegų, lotynų kalbas. Kadangi sovietmečiu Lietuvoje leista itin daug dvikalbių rusų žodynų, todėl 1990–1995 m. pasirodė viso labo tik vienas vidutinės apimties žodynas. Tai rodo, jog Lietuvoje rusų kalbos dvikalbių žodynų rinka buvo pripildyta, todėl iš naujo sudaryti ir leisti žodynus intensyviau pradėta tik maždaug po dešimtmečio.

Antrasis, 1996–2000 metų, etapas dideliais pokyčiais nepasižymi. Daugiausia

2 lentelė. Bendrųjų dvikalbių žodynų leidybos Lietuvoje pasiskirstymas pagal kalbas (pavadinimais)

Kalba	1990–1995	1996–2000	2001–2006	2007–2010	Iš viso
Anglų	15	34	47	28	125
Vokiečių	9	9	21	6	45
Rusų	1	3	19	7	30
Prancūzų	3	5	7	1	16
Ispanų		1	6	2	9
Lenkų	1	2	5	1	9
Norvegų	1		2	3	6
Italų	1		4		5
Lotynų	1	2		1	4
Danų	1	1	1		3
Vengrų		1		1	2
Čekų			1		1
Latvių			1		1
Suomių			1		1
Japonų			1		1

Šaltinis: Lietuvos integralios bibliotekų informacijos sistemos (LIBIS) suvestinis katalogas

žodynų išleidžiama vėlgi anglų kalba, kur kas mažiau – vokiečių, prancūzų, tačiau imta sudarinėti ir leisti iki tol Lietuvoje gana nepopuliarius ispanų bei vengrų kalbų žodynus. Tai rodo lietuviškosios dvikalbės leksikografijos tobulėjimą, platesnę jos aprėptį. Minėtinas didelės apimties *Ispanų–lietuvių kalbų žodynas*, išleistas 3000 egzempliorių tiražu Mokslo ir enciklopedijų leidybos centro. *Trumpas vengrų–lietuvių ir lietuvių–vengrų kalbų žodynas* nėra labai išsamus, labiau skirtinas pradžiamoksliams – jame tik dažniausiai vartojama leksika.

2001–2006 m. vėl prie daugiausia išleidžiamų sugrįžo rusų kalbos žodynai: nors perleidžiami ir pataisyti senųjų žodynų variantai, tačiau pasirodo nemaža dalis naujų, pagal šiuolaikinius leksikografijos principus parengtų dvikalbių žodynų. Apie pusę žodynų vėl sudaro anglų kalbos žodynai, taip pat pastebimas spartus vokiečių kalbų žodynų skaičiaus augimas. Išleisti net šeši ispanų kalbos žodynai, taip pat padaugėjo kitų romanų kalbų – prancūzų bei italų – žodynų. Šiuo etapu pirmą kartą nepriklausomoje Lietuvoje pasirodė latvių, suomių bei čekų žodynai (2003 m. *Latvių–lietuvių kalbų žodynas*, 2002 m. *Suomių–lietuvių, lietuvių–suomių kalbų žodynas*, 2004 m. *Čekų–lietuvių, lietuvių–čekų kalbų žodynas*) bei 2002 m. *Japonų–lietuvių kalbų hieroglifų žodynas*. Taigi 2001–2006 m. dvikalbių žodynų kalbų gretos ir toliau plėtėjos, o senuosius populiariausių kalbų žodynus iš rinkos išstūmė modernesni ir kokybiškesni nauji dvikalbiai žodynai.

Paskutinysis etapas kiek skiriasi tuo, jog nors anglų kalba leidžiamų žodynų skaičius ir

toliau didžiausias, tačiau smarkiai mažėja kitų dažniau vartojamų kalbų žodynų leidyba. Ypač mažai išleista vokiečių, rusų, prancūzų kalbų žodynų, retesnių kalbų žodynų taip pat nepasirodė (išskyrus antrą kartą Lietuvoje išleistą didelį lietuvių–vengrų kalbų žodyną). Tokios situacijos priežastis reikėtų nusakyti pažvelgus į bendrą žodynų ir visų leidinių rinką. Akivaizdu, jog atsiradus skaitmeninei leksikografijai, popieriniai žodynai išgyvena šioki tokį nuosmukį. Be to, ankstesniais laikotarpiais pasirodė gana nemažai žodynų, todėl didesnio poreikio juos iš naujo leisti 2007–2010 m. nebuvo. Dvikalbių žodynų pasiskirstymą pagal kalbas paskutiniu etapu galima palyginti su Lenkijos dvikalbių žodynų kalbine struktūra. Šioje šalyje, kaip ir Lietuvoje, aiškiai dominuoja anglų kalba: lenkų ir anglų kalbas gretinantys žodynai sudaro apie pusę visų išleistų žodynų [8]. Tačiau gana nemažai išleidžiama ir vokiečių (ją gretinančių žodynų išleista apie trečdalis). Kitaip nei Lietuvoje, Lenkijoje pasirodė nemažai retesnių kalbų žodynų, pavyzdžiui, danų, sanskrito, arabų ir pan. Taigi Lietuvos dvikalbiai žodynai šiuo atžvilgiu yra vienesni, apimantys populiariausias Europos bei kelias retesnes kalbas.

Pažymėtina, jog nagrinėjant dvikalbių žodynų pasiskirstymą pagal kalbas, dvikalbėje leksikografijoje akivaizdžiai dominuoja anglų kalba. Ir nors pastaraisiais metais vis labiau domimasi retesnių kalbų (italų, ispanų, danų ir kt.) dvikalbiais žodynais, vis dėlto jų išleidžiama kur kas mažiau, todėl leidyklos turi atsižvelgti į vis didėjantį rečiau vartojamų kalbų žodynų poreikį.

Dvikalbius žodynus leidžiančios leidyklos. Kaip matyti iš 3 lentelėje pateiktų skaičių, Lietuvos žodynų leidybos rinkoje neabejotinai pirmauja leidykla „Žodynas“ (išleista 73 pavadinimų žodynai), besispecializuojanti leisti leksikografinę ir mokomąją literatūrą. Iš viso leidykla 1990–2010 m. išleido apie trečdalį visų dvikalbių žodynų

Lietuvoje. Tarp išleistų darbų minėtinas stambiausias mūsų šalyje *Didysis lietuvių–anglų kalbų žodynas*, apimantis apie 100 tūkst. žodžių ir posakių. Leidykla yra parengusi populiariausių Europos kalbų – anglų, vokiečių, prancūzų – žodynų. Savo leksikografijos darbuose taip pat turi ispanų, italų, rusų kalbų žodynų.

3 lentelė. Dvikalbius žodynus leidžiančios Lietuvos leidyklos 1990–2010 m.

Leidykla	Išleista dvikalbių žodynų (pavad.)	Procentais
Žodynas	73	29,3
Šviesa	39	15,7
Vaiga	21	8,4
Alma littera	19	7,6
Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras	16	6,4
TEV	10	4
Fotonija	6	2,4
Mokslas	4	1,6
Nacionalinis tyrimų centras	4	1,6
Tyto Alba	4	1,6
Aušra	3	1,2
Baltų lankų leidyba	3	1,2
Euroknyga	3	1,2
Festart	3	1,2
Jotema	3	1,2
Trys nykštukai	3	1,2
Valstybinis leidybos centras	3	1,2
Aura	2	0,8
Gimtinė	2	0,8
Enciklopedija	2	0,8
Martišienės vertėjų biuras	2	0,8
Mūsų knyga	2	0,8
Naujasis lankas	2	0,8
Vtex	2	0,8
Žara	2	0,8
Žinynas	2	0,8

3 lentelė tęsinys

Leidykla	Išleista dvikalbių žodynų (pavad.)	Procentais
Aesti	1	0,4
Aidai	1	0,4
Aktėja	1	0,4
Atmintis	1	0,4
Gimtasis žodis	1	0,4
Kauno miškų ir aplinkos inžinerijos kolegija	1	0,4
Lietuvių kalbos institutas	1	0,4
Margi raštai	1	0,4
Norvegijos informacijos biuras Lietuvoje	1	0,4
Pelėdos namai	1	0,4
Rotas	1	0,4
Sirokas	1	0,4
Tyrai	1	0,4
Viltis	1	0,4
	249	100

Kur kas mažiau išleido „Šviesos“ leidykla (iš viso 39 pavadinimų dvikalbius žodynus), rengianti tik trijų kalbų – anglų, vokiečių bei rusų – kalbos žodynus. „Šviesos“ leidykla daugiausia leidžia nedidelius žodynus pradedantiesiems ar kiek labiau pažengusiems vartotojams, todėl nors ir yra išleidusi nemažai žodynų, tačiau ypač reikšmingais lietuvių leksikografijai darbas nėra pasižymėjusi.

Mažiau už minėtąsias leidyklas išleido „Vaiga“ (21 pavadinimą), „Alma littera“ (19) bei Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras (16), parengę leidinius anglų, rusų, vokiečių bei lenkų kalbomis. Leidykla „Alma littera“ taip pat yra išleidusi kelias kompiuterinių žodynų laidas.

TEV (10 pavadinimų žodynai) bei „Fotonijos“ (6 pavad.) leidyklos išleido kom-

piuterinių dvikalbių žodynų anglų bei vokiečių kalbomis. Tai vienos sėkmingiausiai skaitmeninių žodynų leidybą plėtojančių leidyklų. Kitos leidyklos išleido tik po keletą pavienių žodynų.

Išnagrinėjus dvikalbius žodynus leidžiančių leidyklų struktūrą pastebima, jog dvikalbių žodynų leidyboje pirmauja „Žodyno“ leidykla. Ir nors ji išleido daugiausia žodynų, kitos leidyklos ir organizacijos taip pat nemažai prisidėjo prie dvikalbės leksikografijos plėtotės itin reikšmingais darbais, pavyzdžiui, „Aesti“ leidykla 2003 m. išleido *Latvių–lietuvių kalbų žodyną*, o „Atmintis“ tais pačiais metais vienintelį Lietuvoje popierinį *Suomių–lietuvių, lietuvių–suomių kalbų žodyną*.

Apžvelgus bendras dvikalbių žodynų leidybos tendencijas, galima tvirtinti esant

didelę gana panašių žodynų pasiūlą – tai įvairūs anglų, vokiečių, rusų kalbų žodynai, skirti tiek kalbų mokymuisi, tiek pramoktos kalbos leksikos plėtojimui. Nors ir yra išleista nemažai įvairių užsienio kalbų žodynų, akivaizdu, jog Lietuvoje stinga retesnių kalbų žodynų. Taigi leidyklos šias problemas gali sėkmingai spręsti domėdamosi vartotojų poreikiais, bendradarbiaudamos tiek su pirkėjais, tiek su kitomis leidyklomis.

DVIKALBIŲ ŽODYNŲ ŠIANDIENOS POREIKIS (VARTOTOJO POZICIJA)

Rengiant ir leidžiant bet kurio tipo leidinius, vienas svarbiausių dalykų – jų poreikis visuomenėje. Svarbu, kokiais kriterijais vartotojas leidinį renkasi, kokie motyvai skatina pirkti ir naudoti dvikalbį žodyną. Išsiaiškinus šią informaciją, galima iš anksto nusakyti tiek tradicinės, tiek skaitmeninės laikmenos dvikalbių žodynų leidybinę perspektyvą Lietuvoje.

Siekiant nustatyti dabartinę dvikalbių žodynų paklausą Lietuvoje, vykdytas tyrimas – anketinė apklausa, kurios metu apklausti 154 respondentai. Kadangi tyrimu siekta išsiaiškinti šiandienos dvikalbių žodynų poreikį, prieš pradėdant anketavimą iškelta hipotezė, jog populiarėjant skaitmeninei leksikografijai, popieriniais dvikalbiais žodynais dėl nepatogumo naudojasi tik labai maža dalis vartotojų. Tyrimu taip pat siekta išsiaiškinti, koku tikslu ir kokių kalbų žodynai naudojami šiandien bei kokia dalis respondentų linkę pirkti bet kurios laikmenos dvikalbį žodyną.

Anketą sudarė keli dichotominiai klausimai, tačiau didžioji dalis klausimų – uždari.

Vykdamas apklausą parengti keli anketų variantai: sunkiau pasiekiamiems tiriamiesiems (dažniausiai vyresnio amžiaus ar tam tikroms įstaigoms ir organizacijoms priklausantiems asmenims) parengtos popierinės anketos, kurioms – skaitmeninės versijos, kurios siūstos elektroniniu paštu bei internetu. Dalis popierinių anketų platinta pačios tyrėjos, kita dalis – pasitelkiant instruktuosus asmenis.

Anketa pradėta platinti 2012 m. sausio pabaigoje. Klausimai, skirti išsiaiškinti respondentų demografinėms charakteristikoms (lytis, amžius, užsiėmimas, gyvenamoji vieta), parodė, jog didžioji dauguma atsakiusiųjų – moterys (jos sudaro beveik 70 proc. respondentų). Daugiausia apklausta 19–25 metų tiriamųjų (beveik 44 proc.), šiek tiek mažiau atsakiusiųjų (apie 27 proc.) nurodė esantys 26–40 metų. Tarp apklaustųjų beveik 15 proc. asmenų buvo iki 18 metų. Kur kas mažiau pavyko apklausti 41–62 metų (beveik 12 proc.) bei vyresnių nei 62 metų respondentų. Atsakymų apie išsilavinimą rezultatai parodė, kad didesnė dalis (apie pusė) tiriamųjų yra įgiję aukštąjį išsilavinimą. Vidurinį išsilavinimą turi beveik 23 proc. respondentų. Aukštesniąsias (kolegines) mokyklas baigę apie 14 proc. respondentų. Likusieji (beveik 16 proc.) įgiję pagrindinį išsilavinimą. Dauguma apklaustųjų (apie 51 proc.) kaip pagrindinį užsiėmimą įvardijo darbinę veiklą. Apie trečdalis respondentų (beveik 28 proc.) studijuoja universitete, kolegijoje ar profesinėje mokykloje. Šiek tiek mažiau (apie 16 proc.) mokosi mokykloje. Beveik 4 proc. apklaustųjų – pensininkai, vienas tiriamasis dirba

mokslinį darbą, vienas šiuo metu nedirba. Didesnioji dalis apklaustųjų gyvena didmiesčiuose (Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje – beveik 68 proc.), trečdalis mažesniuose miestuose (apie 27 proc.) ir tik beveik 6 proc. gyvenamąja vieta pažymėjo kaimą. Iš trumpai aptartų respondentų demografinių rodiklių akivaizdu, jog didesnė dalis atsakiusiųjų – jaunesnio amžiaus, turintys aukštąjį išsilavinimą, dirbantys ir gyvenantys didmiesčiuose asmenys, daugiausia moterys.

Atsakymai į anketos klausimus parodė, jog maždaug apie 84 proc. respondentų naudoja dvikalbius žodynus. Tik apie 16 proc. apklaustųjų pažymėjo nesinaudojantys tokio pobūdžio leidiniais. Besinaudojančiųjų dvikalbiais žodynais klausta, koku tikslu jie tai daro. Rezultatai rodo, jog tiriamieji žodynus maždaug lygiai naudoja kalbų mokymosi tikslais švietimo įstaigoje bei laisvalaikio tikslais (atitinkamai 23 ir 21 proc.). Šiek tiek mažiau nurodė, kad žodynai padeda darbui (19 proc.). Vadinasi, dvikalbio žodyno, kaip vienos pagrindinių kalbos mokymosi priemonių, svarba išlieka. Vis dėlto dvikalbis žodynas, kaip komunikacijos pagalbininkas keliaujant, pažymėtas retokai – tik apie 12 proc. respondentų nurodė dvikalbius žodynus naudojančius keliaudami. 10 proc. teigė, jog žodyną naudoja dirbdami mokslinį darbą. Taigi galima daryti išvadas, jog dvikalbiai žodynai naudojami dažniausiai kaip kalbos mokymosi priemonė ir kaip pagalbininkas dirbant tiek mokslinį, tiek kitokio pobūdžio darbą.

Kitu klausimu siekta išsiaiškinti, sykiu ir išskirti dvikalbių žodynų naudotojus

pagal laikmenas. Nors prieš tai buvo iškelta hipotezė, jog popieriniai žodynai šiuo metu naudojami gana retai, tačiau spėjimas beveik nepasitvirtino – apie 26 proc. atsakė tebe-naudojantys tradicinės laikmenos dvikalbius žodynus. Kadangi tradiciniai žodynai šiuo metu gana sparčiai skaitmeninami, jų populiarumas nestebina – 38 proc. respondentų teigė naudojančios būtent tokios laikmenos žodynus, panašus skaičius (beveik 36 proc.) pažymėjo naudojimosi žodynais internete variantą. Reikėtų atkreipti dėmesį į pastarąjį tipą – didžioji dauguma tokių dvikalbių žodynų yra nemokami, todėl ir jų paplitimas yra labai didelis. Nemokamus žodynus internete paprasta naudoti: jų nereikia įdiegti į kompiuterį, o prireikus galima pasiekti internetu bet kuriuo metu. Taigi šis atsakymo varianto populiarumas gali būti aiškinamas kaip nemokamumo ir patogumo aspektų sukeltas reiškinys. Tiriamiesiems buvo sudaryta galimybė pasirinkti kelis atsakymų variantus, nes numanyta, jog ne visi naudoja tik vieną vienintelį žodyno tipą.

Kadangi dalis apklaustųjų teigė nenaudojantys popierinių dvikalbių žodynų, tokių respondentų paprašyta pereiti prie kito klausimo, kuriuo siekta išsiaiškinti pagrindinius nesinaudojimo žodynais motyvus, o besinaudojančiųjų paprašyta nurodyti svarbiausią naudojimosi popieriniais žodynais priežastį. Beveik 40 proc. pažymėjo, jog popierinius dvikalbius žodynus yra seniai įsigiję, todėl naujos formos žodynų nenaudoja. Antras pagal populiarumą pažymėtas atsakymas rodo, jog popieriniai žodynai naudojami iš įpratimo (23 proc.). Taigi galima daryti iš-

vada, jog daugiausia popieriniais dvikalbiais žodynais naudojami iš įpratimo: juos naudoja ir tie, kurie seniai turi ir neperka naujų (nes galbūt įpratę, patenkinti senaisiais), ir tie, kurie tebeperka popierinius žodynus vėlgi iš įpratimo. Kiek mažiau (apie 14 proc.) teigė manantys, kad tradicinės laikmenos žodynai yra kokybiškesni (daugiau žodžių, didesnis sinonimų pasirinkimas). Šiek tiek mažiau (daugiau nei 9 proc.) buvo tos nuomonės, kad popieriniais žodynais patogiau naudotis nei kompiuteriniais. Tai vėlgi galima suvokti kaip įpročio veiksnį naudoti popierinį žodyną, nors laiko sąnaudos žodžio paieškai yra didesnės. Daliai respondentų pateikti atsakymų variantai netiko, todėl jie turėjo galimybę įrašyti savąjį. Nors keletas atsakymų dubliavosi su pateiktais tyrėjo (pavyzdžiui: „Patogiau“, „Kartais ten randu tiksliausią variantą“), respondentai nurodė ir sunkiau apibrėžiamų situacijų, pavyzdžiui: „Kai negaliu įsijungti ar prieiti prie kompiuterio“ ar „Pamokų metu tik tokiu galima naudotis“. Nors prieš tai minėta, jog popierinių dvikalbių žodynų naudojimąsi dažniausiai lemia įprotis, tačiau kai kuriais atvejais juo naudojama ir tada, kai kitokios laikmenos žodynai neprieinami.

Taip pat siekta išsiaiškinti priežastis, kodėl nesinaudojama popieriniais dvikalbiais žodynais. Didžioji dauguma (76 proc.) pažymėjo iš anksto numanomą priežastį – naudojimosi nepatogumą. Tik apie 13 proc. respondentų teigė, kad popierinių žodynų nenaudoja dėl kainos (mano, kad jie brangesni nei kompiuteriniai). Likusioji dalis pasirinko variantą „Kita“ bei nurodė savo atsakymus. Visgi ir

šiuose variantuose pasitaikė dubliavimosi (pažymėta „Internetu greičiau“, „Sąlyginai lėta paieška“). Vienas tiriamasis nurodė, jog popierinio žodyno nenaudoja, nes jo neturi išsigijęs. Taigi nors popieriniais dvikalbiais žodynais vis dar naudojama gana dažnai, tačiau dalis iškeltos hipotezės pasitvirtino – didžioji dauguma nenaudojančiųjų pagrindine priežastimi nurodo nepatogumą.

Atkreipiant dėmesį į kalbinį dvikalbių žodynų naudojimosi pasiskirstymą, anglų, kaip vienos populiariausių kalbų, dominavimas pasitvirtino. Net daugiau kaip 41 proc. respondentų teigė naudojantys žodynus, gretinančius ją su kitomis. Panaši situacija ir su kitomis dviem – rusų ir vokiečių – kalbomis. Šiuos žodynus naudoja atitinkamai 20 proc. ir 14 proc. apklaustųjų. Gana įdomi situacija susiklostė su ispanų ir prancūzų kalbomis: nors prancūzų kalbos žodynų išleista beveik dvigubai daugiau nei ispanų (16 ir 9), tačiau apklausos rezultatai rodo, jog ispanų kalba kiek lenkia prancūzų (beveik 7 proc., palyginti su daugiau nei 5 proc.). Nors apklausa vykdėta ir Vilniaus apskrityje, kurioje gyvena nemažai lenkų tautybės atstovų, tačiau naudojimosi šios kalbos žodynais skaičių daugiau nei dvigubai pralenkė kita romanų kalba – italų (italų kalbos žodynus teigė naudojantys daugiau nei 5 proc. respondentų, lenkų – daugiau nei 2 proc.). Kaip ir buvo galima tikėtis, kitų mažiau populiarių (latvių, švedų, turkų, vengrų, suomių ir kt.) kalbų žodynais naudojasi vos keli respondentai. Taigi patvirtinta nuomonė, jog anglų kalba yra viena svarbiausių kalbų tiek kelionėse bendraujant su užsienio

gyventojais, tiek dirbant mokslinį ar kitokio pobūdžio darbą.

Respondentų taip pat buvo klausta, ar jie apskritai yra pirkę dvikalbių žodynų per pastaruosius penkerius metus. Atsakymai pasiskirstė netolygiai: dauguma apklaustųjų (beveik 68 proc.) pažymėjo, jog nėra pirkę jokio žodyno. Tik kiek daugiau nei trečdalis atsakė, jog yra pirkę kokį nors dvikalbį žodyną. Vadinas, gana nedidelė dalis žmonių šiuo metu yra pirkę tiek tradicinės, tiek skaitmeninės laikmenos žodynus. Atsižvelgiant į anksčiau atliktą statistinę dvikalbių žodynų leidybos analizę, galima numanyti, jog ir toliau popierinių žodynų skaičiai smuks dėl mažėjančio jų naudojimosi, turint omenyje augančias leidybos sąnaudas ir skaitmeninio formato žodynų populiarumą.

Tyrimu taip pat siekta sužinoti, kodėl žmonės neperka dvikalbių žodynų. Pateikus respondentams šį klausimą, daugiau nei pusė atsakiusiųjų (apie 60 proc.) pažymėjo, jog yra patogiau nemokamai gauti žodyną internete. Antras pagal populiarumą pateiktas atsakymas rodo, kad daug tiriamųjų turi seniai įsigiję žodynus, todėl naujų nebeperka ir naudoja senesnius (apie 23 proc.). Nedidelė dalis pažymėjo, jog pirkti dvikalbius žodynus yra brangu, todėl jie to nedaro (beveik 9 proc.) arba žodynus gauna iš draugų ar pažįstamų (apie 5 proc.). Keletas respondentų nurodė savo variantus, teigdami, jog dvikalbių žodynų neperka, nes turi darbe arba įsigyja bibliotekoje. Taigi anksčiau minėtas žodynų internete nemokamumo principas turi nemažą įtaką tiek žodyno naudojimosi pagal laikmeną rezultatams, tiek dvikalbių žodynų perkamumui.

Kitas klausimas buvo skirtas tik tiems respondentams, kurie pirmajame klausime pažymėjo, jog visai nenaudoja dvikalbių žodynų. Iš rezultatų matyti, jog nėra vienos priežasties pagrįsti, kodėl nesinaudojama žodynais. Visi atsakymai pasiskirstė maždaug po lygiai: beveik 29 proc. pažymėjo, jog žodyną įsigyti brangu, todėl visai jais nesinaudoja. Šiek tiek mažiau (25 proc.) teigė gerai mokantys kalbų, todėl žodynų poreikio nejaučiantys. Beveik 22 proc. respondentų nurodė visai nevartojantys užsienio kalbų, tad naudotis dvikalbiais žodynais neturi tikslo. Likusioji dalis apklaustųjų (25 proc.) pažymėjo savo variantus, tačiau jie nėra teisingi: visi nurodė, jog prireikus naudojasi internetiniais žodynais, taigi šie žodynai, nors ir netradicinės laikmenos, priskiriami dvikalbiams žodynams, todėl pastariesiems respondentams derėjo pažymėti naudojamą žodyną internete atsakant į trečiąjį klausimą.

Paskutiniuoju klausimu, skirtu visiems tiriamiesiems, siekta sužinoti, kokie motyvai, neskaitant priverstinės reikmės darbui, mokymuisi, labiau paskatintų įsigyti ir (ar) dažniau pirkti žodyną. Didžioji dauguma respondentų pažymėjo, kad juos labiausiai motyvuotų patogesnis naudojimas (patogesnė žodžių paieška ir pan.) bei mažesnė kaina. Pirmasis motyvas taikytinas daugiausia popieriniam žodynui, nes jau anksčiau išsiaiškinta svarbiausia jo nenaudojimo priežastis. Atsižvelgiant į tai, jog tiek popierinių, tiek skaitmeninių žodynų kainos yra gana didelės (platesnės apimties žodynas kainuoja ne mažiau kaip 50 Lt), daugeliui pirkėjų žodynas yra gana stambus pirkinys, todėl prieš

pirkdamis jie priversti apsvaistyti visas pirkimo galimybes. Sumažinus kainą, žodynus dažniau pirktų ir tie, kurie visai neperka, ir rečiau perkantieji. 4 proc. respondentų (dažniau) pirkti žodynus paskatintų patogesnis jų įsigijimas. Nors kone kiekviename knygyne randama gana nemaža (mažesnė nepopuliarių kalbų) dvikalbių žodynų pasiūla, daugelį žodynų taip pat galima įsigyti internetu ne tik už mažesnę kainą, bet ir su pristatymu į namus. Taigi šiuo atveju įsigijimo paslaugos yra gana palankios daugeliui tiek didmiesčių, tiek mažesnių miestų (netgi kaimų) gyventojų. Savo atsakymų variantus pateikė 8 proc. respondentų. Savarankiškai pažymėti argumentai tokie: „Jei neatsirastų reikmės, niekas ir nepaskatintų pirkti žodyno“, „Jei nebūtų galima naudotis internete“. Kiti atsakymų variantai susiję su žodyno struktūra, pavyzdžiui: „Daugiau žodžių bei šiuolaikiško slengo“ žodžių, „integruota informacija (gramatika, paveikslėliai, pavyzdžiai)“. Taip pat paminėti ir iš pirmo žvilgsnio atrodytų tokie žodynui nereikšmingi aspektai, kaip gražus viršelis, kokybiško popieriaus lapai ir pan. Taigi dvikalbio žodyno naudotojui svarbi ne tik kaina ir naudojimasis, bet ir patogaus įsigijimo galimybė, žodyno išvaizda.

Apibendrinant anketavimo būdu gautus rezultatus, reikia pažymėti, jog nors iškeltoji hipotezė dėl itin mažo popierinių dvikalbių žodynų naudojimosi procento nepasitvirtino, tačiau prielaida, kad popierinės laikmenos žodynas gana nepatogus ieškoti žodžių, patvirtinta. Ir nors nemažai respondentų linkę mokėti pinigų už dvikalbius žodynus, visgi didelę reikšmę ir neigiamą poveikį

ties popierinių, ties skaitmeninių mokamų žodynų pardavimui turi nemokami žodynai internete, gana intensyviai naudojami šių dienų vartotojų.

POPIERINIŲ DVIKALBIŲ ŽODYNŲ PERSPEKTYVA SKAITMENINĖJE LEKSIKOGRAFIJOJE

Tobulėjant informacinėms technologijoms, šalia popierinės laikmenos leidinių vis dažniau atsiranda jų skaitmeninė forma. Nors daug diskutuojama dėl naujosios laikmenos dominavimo ateities leidinių pasiūloje, tačiau popierinio formato literatūros šalininkai vis dėlto nesutinka, kad tradicinės formos leidiniai išnyks.

Šiandien Lietuvos leksikografija ne tik tęsia šimtametes knyginės žodyninkystės tradicijas, bet vis labiau ima reikštis skaitmeninėje erdvėje [7, 80]. Nors Lietuvoje skaitmeniniai dvikalbiai žodynai atsirado tik 1999 m. (pirmasis skaitmeninis „WinLED“ žodynas), dabar gana aktyviai kuriami anksčiau popierinių žodynų kompiuteriniai variantai. Vadinasi, lietuviškoji skaitmeninė leksikografija dar tik plėtojasi.

Norint įvertinti skaitmeninio dvikalbio žodyno plėtrą dvikalbėje lietuvių leksikografinės leidybos visumoje, būtina pažvelgti, kokiu intensyvumu leisti naujosios laikmenos žodynai (žr. 4 lentelę). Iš pateiktų duomenų matoma, jog pirmuoju etapu (1990–1995) neišleistas nė vienas skaitmeninis dvikalbis žodynas – pirmaisiais nepriklausomos Lietuvos metais, kuriantis savarankiškai mokslų struktūrai, informacinės technologijos šalyje dar tik imtos tobulinti, be to, daugelis žmo-

4 lentelė. Skaitmeninių dvikalbių žodynų leidyba Lietuvoje 1990–2010 m. (pavadinimais)

Laikotarpis	Išleista skaitmeninių dvikalbių žodynų	Procentais
1990–1995	–	0
1996–2000	4	7,1
2001–2006	9	7,9
2007–2010	6	13

Šaltinis: Lietuvos integralios bibliotekų informacijos sistemos (LIBIS) suvestinis katalogas

nių dar neturėjo asmeninių kompiuterių, kurių pagalba naudojamos skaitmeniniai žodynai. Prireikė dar beveik dešimties metų pirmajam skaitmeniniam dvikalbiam žodynui pasirodyti. 2000 m. pasirodė dar keli naujosios laikmenos žodynai (*Mokomasis anglų–lietuvių kalbų žodynas pradedantiems* bei *Kompiuterinis anglų–lietuvių kalbų žodynas Alkonas*), parengti leidyklos „Alma littera“. Trečiasis laikotarpis išsiskiria gausnesne skaitmenine dvikalbių žodynų leidyba. Šiuo periodu parengiami ne tik populiariesni anglų, vokiečių kalbų žodynai, bet pasirodo ir lenkų, rusų, prancūzų kalbas gretinantys naujojo formato žodynai. Paskutiniu etapu parengta ir išleista mažiau žodynų (6), tačiau pažvelgus į skaitmeninių dvikalbių žodynų procentinę dalį, pastebimas gana didelis jų augimas (net 13 proc. visų 2007–2010 m. išleistų žodynų sudarė skaitmeniniai). Taigi, nors ir mažesniu skaičiumi nei popierinė, skaitmeninė dvikalbė leksikografija plėtojama gana intensyviai ir, tikėtina, ateityje naujojo formato dvikalbių žodynų bus leidžiama kur kas daugiau. Kaimyninėje Lenkijoje dvikalbės leksikografijos situacija gana panaši: nors šioje šalyje leidžiama ir nemažai popierinių dvikalbių žodynų, visgi didelę įtaką jų leidybai turi skaitmeniniai

žodynai. Lenkijoje, kaip ir kitose Europos šalyse, gana intensyviai skaitmenizuojama dvikalbė leksikografija ir, anot T. Piotrowskio, popierinių žodynų ateityje bus leidžiama gana nedaug [9].

Atsižvelgiant į atlikto naudojimosi dvikalbiais žodynais tyrimo rezultatus, galima teigti, jog naujosios formos žodynų atsiradimas paveikė tiek jų pirkimo įpročius, tiek naudojimosi ypatumus. Jeigu anksčiau, nesant kompiuterinių dvikalbių žodynų, skaitytojai naudodavosi popieriniais, tai dabar galima ne tik įsigyti, bet ir nelegaliu būdu gauti skaitmeninę žodyno versiją. Naudojantis šių dienų kompiuteriniais žodynais leksikos senumo problema išnykta: naudotojams suteikta galimybė galima nemokamai atsinaujinti senesniųjų skaitmeninių žodynų versijas, tokiu būdu prasitęsiant žodyno gyvavimo laikas. Taigi naujosios formos leidžia kokybiškai naudotis žodynais daug ilgiau.

Tačiau reikia pabrėžti ir tai, jog visi skaitmeninio formato žodynų privalumai dar neįrodo, jog popieriniai leidiniai yra mažiau kokybiški ar vertingi pirkti. Popierinė leksikografija turi senas tradicijas, ilgą ir turtingą rengimo ir leidybos istoriją, kurioje keitėsi tiek žodynų rengimo papročiai, tiek

apipavidalinimo aspektai. Daugelis vis dar sieja popierinę žodynų formą su geresne nei skaitmeninių kokybe (apklausos rezultatai įrodė). Be to, iš apklausos rezultatų įsitikinta, jog kai kurie žodynų naudotojai popierinei leksikografijai, kaip patogesnei žodžių paieškai, kaip tik teikia pirmenybę. Taigi negalima vienašališkai tvirtinti, jog, atsiradus skaitmeniniams žodynams, popieriniams lemta greitai išnykti. Ir nors kalbintas vienos iš intensyviausiai skaitmeninius žodynus tobulinančios leidyklos TEV vadovas tvirtino apie popierinės leksikografijos pabaigą (brangstant popieriui ir kitoms gamybai būtinoms medžiagoms, spaustuvių paslaugoms akivaizdu, jog popieriniai žodynai po truputį tampa prabangos preke), visa tai įvykti gali ir ne taip staiga. Kaip ir kiekvieno formato knyga, popieriniai bei skaitmeniniai žodynai turi savo naudotoją, todėl ir ateityje šios formos gali sėkmingai gyvuoti viena šalia kitos. Be to, reikia įvertinti ir tai, jog visų laikmenų tiek žodynų, tiek visų knygų ateitis priklauso nuo visuomenės nuostatų, o šie dalykai gali keistis [14], pati visuomenė turi nuspręsti, koku būdu toliau vystysis abiejų formų leidiniai ir ar skaitmeninė leidyba yra pajėgi pakeisti tradicinį senąjį formatą.

IŠVADOS

Išnagrinėjus dvikalbių žodynų leidybą Lietuvoje 1990–2010 m., nustatyta, jog pirmaisiais Nepriklausomybės metais buvo gana intensyviai perleidžiami sovietmečio dvikalbiai žodynai, vėliau pagal šiuolaikines leksikografijos principus imti sudarinėti ir leisti retesnių kalbų žodynus.

Išaiškėjo, jog būtent bendrieji dvikalbiai žodynai dėl platesnės jų leksikos apimties bei didesnio skaičiaus naudotojų yra vyraujantis dvikalbių žodynų tipas Lietuvoje. Ir nors specialiųjų dvikalbių žodynų išleista taip pat nemažai, visgi jie skirti siauresnei auditorijai, todėl didesnės reikšmės visų žodynų leidybai neturi.

Apibendrinant nepriklausomos Lietuvos žodynų leidybą pagal kalbinę įvairovę, dvikalbėje leksikografijoje pastebimas aiškus anglų kalbos lyderiavimas. Ši kalba, kaip ir specialiųjų žodynų leidyboje, yra dominuojanti. Vis dėlto auga susidomėjimas ir kitomis kalbomis – prancūzų, italų, ispanų, vengrų. Šių kalbų žodynų leidyba suaktyvėjo apie 2000 metus, todėl galima daryti prielaidą, kad tokie žodynai ateityje bus ne mažiau populiarūs negu pagrindinių kalbų.

1990–2010 m. laikotarpiu Lietuvoje dvikalbius žodynus leido daugiau nei 40 leidyklų, tarp jų labiausiai išsiskyrė „Žodyno“ leidykla, išleidusi apie trečdalį visų dvikalbių žodynų. Dabar vartotojas turi galimybę rinktis iš keleto skirtingų leidyklų išleistų žodynų. Vis dėlto leidyklos nėra linkusios bendradarbiauti tiek rengdamos žodynus, tiek planuodamos, kokius žodynus leisti, todėl kartais pasirodo visiškai panašių žodynų, neatsižvelgiant į kitokio tipo žodynų stygių, pavyzdžiui, didelis skaičius anglų kalbos, bet trūkumas skandinavų kalbų žodynų.

Atlikus respondentų apklausos tyrimą, išsiaiškinta, jog nors popieriniai dvikalbiai žodynai vis dar naudojami, tačiau didėjant skaitmeninių žodynų pasiūlai bei brangstant

senojo formato dvikalbiams žodynams, naudojimas pastarojo tipo leidiniais mažėja. Ir nors lyginant popierinio dvikalbio žodyno ir naujojo skaitmeninio formato naudojimo rezultatus įsitikinta, jog popieriniais žodynais naudojasi apie trečdalis respondentų, tačiau ateityje, sumažėjus tiek tradicinės laikmenos žodynų leidybai, tiek jų naudojimui, manytina, jog visgi nedidelė tokio formato žodynų paklausa išliks. Matyti, kad popierinė leksikografija palaiapsniui vis labiau užleidžia vietą naujajai, todėl leidykloms organizuojant savo leksikografinę veiklą jau dabar privalu į tai at-

sižvelgti. Ir nors daugelis vartotojų palankiau vertina naujosios laikmenos leidinius, visgi abiejų formatų knygos turi savo skaitytoją, nuo kurio priklauso tiek tradicinių, tiek skaitmeninių leidinių ateitis.

Dvikalbių žodynų 1990–2010 m. analizė suteikia pirminę informaciją apie popierinio bei naujojo skaitmeninio žodyno leidybos ypatumus Lietuvoje. Siekiant gerinti šio pobūdžio leidinių leidybą, būtini tolesni tyrimai, kurie leistų ne tik stebėti dvikalbių žodynų leidybos kaitą, bet ir jų naudotojų poreikius bei elgseną.

NUORODOS

1. Bibliotekų, archyvų ir muziejų skaitmeninio kultūros paveldo duomenų bankas *E. paveldas* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012 m. balandžio 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do;jsessionid=60D575B7575D3CA322F6EA1ADACEB483?biRecordId=25036>>.

2. JAKAITIENĖ, Evalda. *Žodynų istorijos apybraiža*. Vilnius, 2006. 138 p.

3. KOSAKOVSKAJA, Jekaterina. Knygų leidyba Lietuvoje nacių okupacijos metais (1941–1944). *Knygotyra*, 2011, t. 57, p. 106.

4. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos suvestinis katalogas LIBIS [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012 m. balandžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.libis.lt/simpleSearchAction.do;jsessionid=ADA6889913570B834AF528A4FB947D8E>>.

5. MELNIKIENĖ, Danguolė. Dvikalbių žodynų tipologija: skirstymo pagal apimtį kriterijai ir jų pagrįstumas. *Kalbotyra*, 2008, nr. 58 (3), p. 108.

6. MELNIKIENĖ, Danguolė. *Dvikalbiai žodynai Lietuvoje: megastruktūros, makrostruktūros ir mikrostruktūros ypatumai*. Vilnius, 2009. 263 p.

7. MIKELIONIENĖ, Jurgita. Tradicinės ir kompiuterinės leksikografijos sąlyčiai ir skirtybės. Iš *Leksikografijos ir leksikologijos problemos*. Vilnius, 2003, p. 80–88.

8. National Library of Poland. Catalogue of National Library [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012 m. balandžio 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://alpha.bn.org.pl/search-S5/?searchtype=t&searcharg=s%C5%82ownik&searchscope=5&sortdropdown=c&SORT=D&extended=0&searchlimits=&searchorigarg=ts%7Bu0142%7Downik>>.

9. PIOTROWSKI, Tadeusz. Lexicography in Poland: from the early beginnings to the present. Iš *Towards a history of linguistics in Poland* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012 m. balandžio 23 d.]. Amsterdam, 2001. Prieiga per internetą: <<http://www.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=CTtT7->

JTwioC&oi=fnd&pg=PR5&dq=lexicography+in+Poland&ots=j_3JT0KHfC&sig=uwOW7SDrJCjFypCdn86IVR6cO2s&redir_esc=y#v=onepage&q=lexicography%20in%20Poland&cf=false>.

10. PIOTROWSKI, Tadeusz. *Problems in bilingual lexicography* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012 m. balandžio 14 d.]. Wrocław, 1994. Prieiga per internetą: <<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.122.3744&rep=rep1&type=pdf>>.

11. POLIAKOVAS, Olegas. Lietuviškas žodis tradicinės ir elektroninės leksikografijos

epochų sandūroje. Iš *Leksikografijos ir leksikologijos problemos*. Vilnius, 2003, p. 89–105.

12. SABALIAUSKAS, Algirdas. *Iš kur jie?: pasakojimas apie žodžių kilmę*. Vilnius, 1994. 418 p.

13. SZPILA, Grzegorz. False friends in dictionaries: Bilingual false cognates lexicography in Poland. *International Journal of Lexicography*, 2006, nr. 19 (1), p. 73–97.

14. ZINKEVIČIENĖ, Julija. Knygos vaidmens kaita visuomenėje. *Knygotyra*, 2005, t. 44, p. 272.

THE PUBLISHING OF BILINGUAL DICTIONARIES IN LITHUANIA (1990–2010)

LINA GAIŽAUSKAITĖ

Abstract

The object of this article is the publishing of bilingual dictionaries in Lithuania in 1990–2010. The analysis of nowadays' users of dictionaries and of scientific and statistical literature helps to predict the future of bilingual dictionaries in conditions of digital lexicography: the usage of

traditional dictionaries tends to decrease, while the demand of digital bilingual dictionaries is growing. For this reason, in the presence of a huge number of digital dictionaries, paper dictionaries will be published only in small editions in the near future.

Įteikta 2012 m. birželio mėn.